

Hiteles főszereplők emlékeznek

Hogyan emlékeznek vissza a *Hítel* szerkesztői, szerzői három évtized távlatából a lap indulására, működésére, a legfontosabb eseményekre? Intézetünk külső munkatársa – egyben a *Hítel* korabeli egyik szerkesztője –, Dippold Pál a rendszerváltás sajtótörténetét elemző kutatásai során készített interjúkat a korszak fontos szereplőivel. Mostani összeállításunkban a *Hitelre* vonatkozó részeket közöljük. [A megszólalásokat a szerzők *Hitelben* korábban megjelent cikkeinek részleteivel színesítettük.]

ALEXA KÁROLY (Radstadt, 1945), a lap főszerkesztő-helyettese (1988–90), rovatszerkesztője (1990–91), szerkesztője (1992)

Író, irodalomtörténész, szerkesztő, kritikus. 1968-ban végzett az ELTE BTK magyar-történelem szakán. 1970 és 1993 között az ELTE BTK-n tanított irodalomtörténetet. 1973 és 1975 között a *Magyar Hírlap*, 1975 és 1977 között a *Kortárs* rovatvezetője. 1978-tól 1983-ig, a rendszer kereteit folyamatosan tágító lap szerkesztőségének eltávolításáig a *Mozgó Világ* főszerkesztő-helyettese. 1988 és 1990 között a *Hítel* főszerkesztő-helyettese, 1990–91-ben rovatszerkesztője, 1992-ben szerkesztője. 1991 és 1993 között a *Heti Magyarország* főszerkesztő-helyettese, majd főszerkesztője, 1993-tól 1996-ig a *Magyar Távirati Iroda* vezérigazgatója.

A *Hítel* első fél évében – mondjuk 1989 nyaráig – megjelent nagyjából mindenki itt, aki „számít”. Az év közepétől észlelhetően szétrobbant az az illuzórikus állapot, amely egyfajta ellenzéki egységet mutatott. Ősszel sor került a négyigenes népszavazásra, és egyre aktívabb lett a két fő ideologikus párt, az MDF és az SZDSZ, akik minden lehetőséget megragadtak a megjelenésre. Ez persze polarizálódást jelentett. A *Hítel*ből is ekkor váltak ki a fő iránytól másfelé tartó emberek, Konrád Györgytől **Eörsi Istvánig**, Mészöly Miklóstól Tamás Gazsiig. Én magam korábban törekedtem ezeknek a személyeknek a

megnyerésére is – beleértve Esterházy Pétert, akit a szerkesztőség tagjai közül talán a legjobban ismertem. Két ember volt, aki kezdettől elzárkózott: Kornis Mihály és Nádas Péter, mindketten a potenciális „antiszemita veszélyre” hivatkozva. A másik töréspont az 1990. szeptemberi *Nappali hold* kreált botránya volt.¹

A rendszerváltás környékén az írók egy jelentős része heti rendszerességgel ontotta magából a publicisztikát (Esterházy, Parti Nagy Lajos, Czakó Gábor, Csurka István, Balaskó Jenő, Csoóri Sándor stb.). Ebben a korszakban mindenki hozzá akarta tenni a saját véleményét az új időszakhoz.

Ma sem tudom, hogy miért gondolt rám Bíró Zoltán vagy Csoóri, hogy menjek a *Hitel*hez dolgozni. Nem tartoztam az „alapító atyák” közé, bár ott voltam 1987-ben is Lakiteleken (oda Kulin Ferencsel együtt Csurka István hívott meg egy Czakó Gábornál zajló rendezvény alkalmából). Másfajta felfogású ember is voltam. Nagy valószínűséggel az 1983-ban szétzavart „rég” *Mozgó Világ* miatt eshetett rám a választás (más is került oda abból a körből, Markovics Mara például). Szellemiségében is követte a „rég” *Mozgó Világ* utolsó éveit, ahol együtt, egy lapszámba írt Weöres Sándor és a legfiatalabb prózaírók, Csoóri

¹ A *Hítel*ben a sorozat hat része jelent meg: 1990/17, 2., 4–6.; 1990/18, 4–7.; 1990/19, 4–6.; 1990/20, 4–7.; 1990/21, 4–7.; 1990/22, 4–6. Az írás gyűjteményes kötetben 1991-ben jelent meg a Püski Kiadó kiadásában.

Sándor és Cseres Tibor, Bauer Tamás és Jeszenszky Géza. A „Mozgó” számos olyan gondolatot bemutatott, amely később a lakiteleki „összmagyar” seregléseket is megalapozta: a határon túli magyarok kérdését, a népesedés problematikáját, az iskolák helyzetét, a második világháború vagy a Rákosi-korszak történetét. A *Hitel* is felkarolta ezeket az eszméket, ahogy a spirituális gondolatok is megjelentek (ne feledjük, ekkor, a '80-as évek végén kezdett elterjedni Hamvas Béla kultusza is).

„Az Új Látóhatár sajtótörténeti tény, hungarológiai faktum volt, s az lesz mindinkább az időben. Útitársa és nyílt szavú kísérője volt az elmúlt negyven év oly lidérces, oly távlattalannak mutakozó és csak olykor-olykor megvillanó magyar történelmének. És nem csak az: részese is, alakítója is. Szervezett, programokat javasolt, mentalitást jelzett és igényelt. Meg színvonalat. Létében és megmaradásában nem is az a legbámulatosabb, hogy kibírta szervezett és szervezeti háttér nélkül ennyi ideig, hanem az, hogy a pusztá fennmaradás végett nem kötött átlátszó, talmi paktumokat, nem hódolt se ízlésfordulatoknak, se politikai divatoknak, se mézes szavú csoportkívánalmaknak. Léte maga volt a letaposhatatlan demokrácia. Az lesz emléke, legendája is. [...]

Vélhetően egyike a legfontosabb tényezőknél, amelyek biztosították a folyamatos kapcsolattartást a haza és a haza nagyvilágba szakadt kulturált polgárai között. Neki is köszönhetjük, hogy a hazalátogatókat most nem rokonszenves ismeretlenekként üdvözölhetjük. S talán abban is volt szerepe az Új Látóhatár erélyes és türelmes négy évtizedének, hogy a hazalátogatók egy tisztultabb Magyarországgal találkozhatnak, ahol a társadalom önszerveződése olyan szociális ideálok, olyan politikai eszmék, olyan múlttudat és jövőképzet

alapján folyik, amely jegyében a lap munkálkodott, volt. [...]

Pótolni az Új Látóhatárt nem tudhatjuk. Szellemét s némileg szerepét továbbvinni – megpróbáljuk. Bírjuk Borbándi Gyula és Molnár József² szíves hozzájárulását ahhoz, hogy a *Hitelben* – amely megalapításakor épp úgy a *Választ*³ nyilvánította ki őséneket, mint az Új Látóhatár – a müncheni lap címével rovatot indítsunk. Ez a rovat azoké, akik ott kint is itthon vannak, mert voltak akkor is, amikor nem lehettek. Szeretnénk megnyerni segítőként, szervezőként a legjobb, a legmozgékonyabb szellemeket – Borbándi Gyulát, Molnár Józsefet, Czigány Lórántot, Nagy Károlyt, Kibédi Varga Áront, Hanák Tibort, Sulyok Vincét, Sente Imrét, Balla Bálintot, Deák Ernőt, Bárczay Gyulát, Szépfalusi Istvánt meg másokat, mindazokat, akiknek erre (is) van energiájuk és figyelmük. Általuk (is) szeretnénk azon munkálkodni, hogy a nyugati magyar kultúra itthoni jelenléte a *Hitelben* folyamatos és bensőséges jelenlét legyen. Szeretnénk elérni, hogy éppúgy otthon érezzék magukat, amikor a *Hitelt* írják és olvassák, mint amidőn – még a múlt hónapban is – Münchenbe postázták kézírataikat, és onnan várták negyedévenként az élénk színű füzeteket.”⁴

² Az Új Látóhatár 1958-as megjelenésétől 1989-es megszűnéséig Borbándi Gyula a lap felelős szerkesztője, Molnár József felelős kiadója volt.

³ A *Válasz* folyóirat először 1934 és 1938, majd 1946 és 1949 között jelent meg, utóbbi alkalommal Illyés Gyula és Sárközi Márta szerkesztésében. Az írás valószínűleg utóbbira utalhat.

⁴ Alexa Károly: Az Új Látóhatár után – és elé. *Hitel*, 1990/1, 60. Alexa Károly főszerkesztő-helyettesi munkájának lényeges és igen jelentős eleme volt a nyugati szabad magyar irodalom lapba való integrálása. A magyar sajtótörténetben szinte példátlan eset, hogy egy nagytekintélyű, több évtizeden át óriási értékeket megmutató önálló irodalmi folyóirat beleolvadjon a szabad Magyarország, az anyaország első független lapjába, a *Hitelbe*.

FAGGYAS SÁNDOR (1955) újságíró

A Magyar Hírlap lapszerkesztője. Korábban többek között a Magyar Nemzetnél és a Heti Válasznál dolgozott, írásai jelennek meg a Reformátusok Lapjában. A Protestáns Újságírók Szövetségének alelnöke.

A '80-as évek végén – a napilapokon kívül – rendszeresen olvastam két lapot: a *Hitelt* és a *Beszélt*. A két lap mögött tulajdonképpen a két nagy ellenzéki párt szellemi bázisa gyülekezett. Nagyban segítették az olyan fogalmak terjedését és megvitatását, mint parlamentarizmus, demokrácia, választás, pártok versenye vagy piacgazdaság. Csoóri Sándor, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor, Csurka István, Csengey Dénes írásait rendszeresen olvastuk, már akkor is óriási hatással voltak rám. Nagyon büszke voltam rá, hogy amikor Tökécski Lacinak – aki szintén a lap szerkesztője volt – jeleztem, hogy szeretnék írni egy sorozatot a magyar alkotmányoságról, az alkotmányos fejlődést Szent Istvántól az első világháborúig végigkövető írás öt részben megjelenhetett.⁵ Óriási dolog volt, hogy ugyanezekben a számokban jelent meg Csoóri *Nappali hold* című esszé-sorozata, megtiszteltetés volt mellette szerepelni.

„A magyar állam megállapításának ezredik évfordulójához közeledve, az évtizedek óta első szabad országgyűlési választások után és a parlamentáris kormányzás visszaállításakor érdemes elgondolkodni azon és számba venni: milyen örökség birtokában foghatunk hozzá a Magyar Köztársaság Alkotmányában alapelveként és célként tételezett, független, demokratikus jogállam megvalósításához. Hiszen – századunk egyik legnagyobb gon-

dolkodója⁶ szavaival – »nincsen más életünk, más életnedvünk, csak az, amit a múltból öröklött értékekből feldolgoztunk, magunkévá tettünk, újjáteremtettünk«. [...]

A király volt jogosult – mai szóhasználattal – a legfőbb törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási hatalom gyakorlására. Ugyanakkor azonban már első keresztény királyunk megosztotta »Dei gratia« (Isten kegyelméből való) hatalmát »a királyi méltóság segítőivel«: a főpapokkal és a világi főemberekkel, jogokat és javakat adva a magáéból az őt szolgáló egyházi és világi szervezeteknek, illetve személyeknek. Szent István óta évszázadokig a királyi tanács volt a hatalommegosztás legfontosabb testülete, abból az egyház- és államjogi felfogásból kiindulva, hogy az egyházi és világi nagyok részvétele elengedhetetlen a királyi hatalom gyakorlásában. [...]⁷

A magyar országgyűlés mint képviselői testület a nemesi vármegyei szervezetre épült, és oly módon képviselte a legnagyobb létszámú rend, a köznemesség akaratát, hogy a megyei gyűléseken megválasztott követek (általában megyénként kettő) mandátumát részletes és kötelező utasítások formájában határozták meg. Vagyis a megyei követek minden kérdésben csak ezen utasításoknak megfelelően szólalhattak fel és szavazhattak az országgyűlésben, nem pedig személyes véleményük alapján. A rendi képviselőnek ez a »nemesi demokráciát« biztosító formája szinte példátlan volt a korabeli Európában, hiszen a rendi államokat a 16-17-18. században sorra abszolútista monarchiák váltották fel, Nyugat-, Dél- és Közép-Európában, ahol a központi hatalommal szemben a rendek elvesztették beleszólási

⁵ Faggyas Sándor: Fejezetek Magyarország alkotmányos történetéből. 1. Korona és király. *Hitel*, 1990/15, 29–30.; 2. A nemesség képviseli az országot. *Hitel*, 1990/16, 24–25.; 3. Szabadság és polgári egyenállás. *Hitel*, 1990/17, 18–19.; 4. Népképviselő a nép kisebbségének. *Hitel*, 1990/18, 24–25.; 5. Kiigyezés – a nemzet ellenére? *Hitel*, 1990/19, 18–19.

⁶ Simone Weil.

⁷ Faggyas *i. m.* 1990, Korona és király, 29.

lehetőségüket az országos politikai kérdések eldöntésébe. Igaz, a Habsburgok is több ízben kíséreltek Magyarországon az abszolutista kormányzás bevezetésével, de nem tudtak tartósan a rendi hatalom fölé kerekedni.

Ennek azért volt sorsdöntő jelentősége, mert a török hódítás következtében három részre szakított országban a magyarságnak nemcsak állami, hanem nemzeti léte is végveszélybe került. A rendi dualizmus egyik tényezője, a király 1541 után nem lakott többé az országban, és idegen hatóságok kezébe került a magyar államhatalom nem csekély része. [...]

Ebben a válságos helyzetben a két tűz közé került és megfogyatkozott magyar nemesség egyszerre harcolt az ország határain kívül székelő királyi hatóságok ellen rendi jogai, vallása, nemzeti léte és nyelve megvédéséért, vagyis végső soron a magyar államiságért és a nemzeti önrendelkezésért. Miközben szüntelen, heroikus önvédelmi harcra kényszerült a török hódítókkal szemben, amely révén a magyarság több mint két évszázadig a keresztény Európa keleti védőbástyája volt. [...]⁸

Sem Széchenyi, sem a »magyar politikai égbolt legragyogóbb csillagai« nem akarták eltörölni a régi (rendi) alkotmányt – ellenkezőleg, azt kívánták, hogy »terjesztessék Hunnia határai közt a magyar alkotmánynak áldása mindenkire, úgy, hogy a legkisebb se legyen abbul kizárva« (Széchenyi); azaz: »szabadság és alkotmányos jog minden magyarnak« (Kossuth). A hazai liberális reformmozgalom képviselői tehát szakítottak a több évszázados rendi (nemesi) nemzetfelfogással, s azt vallották, hogy az alkotmány sáncai közé kell engedni a

népet, egyenlővé téve a jogokat és a terheket. Ezért nem elég »alkotmányos állásunk« törvényes biztosítékait megerősíteni, hanem a hon javára »múlhatatlanul szükséges« gyökeres reformokat kell megvalósítani. [...]⁹

A nyugati polgári társadalmak példája alapján 1848-ban a magyar országgyűlés sem a valódi jogegyenlőség, hanem a jogkiterjesztés elvét követte, legalábbis a választójog tekintetében. Ennek megfelelően az V. törvénycikk a cenzustól függetlenül meghagyta mindazokat a régi jogon szavazókat politikai jogaik »élvezetében«, akik azzal – kiváltságosként – addig is rendelkeztek. Másfelől azoknak a 20 éven felüli, Magyarországon született vagy honosított férfiaknak megadta a választójogot, akik vidéken – úrbéri értelemben vett – legalább egynegyed telekkel vagy városban háromszáz ezüstforint értékű ingatlannal vagy évi száz ezüstforint állandó s biztos jövedelemmel rendelkeztek, valamint a saját tulajdonú műhellyel, kereskedelmi teleppel vagy gyárral bíró kézműveseknek, kereskedőknek, gyárosoknak. Az addigi városi polgároknak, továbbá az értelmiségi foglalkozásúaknak (tudósok, orvosok, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, lelkészek, községi jegyzők, iskolatanítók stb.) a törvény vagyoni és jövedelmi cenzus nélkül biztosította a választójogot. Ennek az európai viszonyokhoz mérten alacsony cenzusnak eredményeként 1848-ban Magyarország lakosságának mintegy 7-8 százalékára terjedt ki a választójog, amely a korabeli Európában az egyik legmagasabb arányt jelentette. Az 1848-as választójogi törvény a választhatóságot azon választópolgárokra szűkítet-

⁸ Faggyas i. m. 1990, A nemesség képviseli..., 25.

⁹ Faggyas i. m. 1990, Szabadság és polgári egyenállás, 18–19.

te, akik betöltötték 24. évüket, s megfelelően tudtak magyarul. [...]»¹⁰

MARKOVICS MARA (Budapest, 1955), a szerkesztőség tagja (1988-89), szerkesztőségi titkár (1990-92)

Szerkesztőségi titkár, lapmenedzser. Vállalati tervező-statisztikusként végzett, emellett versenyszerűen röplabdázott. 1979-től 1983-ig – a szerkesztőség kollektív leváltásáig – a *Mozgó Világ* szerkesztőségi titkára. 1984-től az *Irodalomtörténet* szerkesztőségi titkára. 1988–89-ben a *Hitel* szerkesztőségének tagja, 1990 és 1992 között a szerkesztőség titkára. 1991 és 1994 között az Új Magyarország lapmenedzser. 1993-ban Kiss Gy. Csaba, Jankovics Marcell és Halász Péter társaságában a Dunai Társaság alapítója, titkára. 1996-tól az Ikarusnál dolgozott a cégtulajdonos asszisztenseként, majd sajtófelelőseként.

Alexa Karcsi hívott fel azzal 1988 augusztusában, hogy egy már nagyon rég várt folyóirat indulhat meg Csoóri Sándor vezetésével. Emlékszem, nagyon meg voltam illetődve – akkor nemrég született meg a második gyerekem, és az előző évek mozgolódásaiból teljesen kimaradtam. Dippold Pállal és Alexával együtt mentünk el Bíró Zolihoz a Rippl-Rónai utcába. Hamar találkoztunk a szerkesztőség többi tagjával, Nagy Gazsival, Püski Sanyi bácsival, Varga Csabával, Berky Ferencsel és másokkal. Elég népes társaság gyűlt össze a Bethlen Gábor Alapítvány székházában az alakuláskor – ott volt Melocco Miklós is, akit azonnal megkértek, hogy rajzoljon egy mérleget. Ez került aztán a címlapra. A *Hitel* megszületését azóta is a rendszerváltozás egyik fontos aktusának tartom – hiszen a nyilvánosság, a sajtó szabadsága kulcskérdés volt. A lap óriási tiszteletnek örvendett a magyar szellemi élet különböző köreiben – emlékszem például Karinthy Ferencre, aki Rómából küldött biztató levelet nekünk.

Az írókat, akik az első számokban megjelentek, nem igazán ismertem – annak el-

lenére, hogy korábban a *Mozgó Világban* is többen írtak közülük. (Jellemző, hogy a régi *Mozgó* szerzői közül sokan jöttek át aztán a *Hitelbe* is – nem mindenki persze, Berkovits György például nem.) Csurka István a kedvenceim egyike volt, nagyon szerettem az őszinteségét, természetességét, azt, hogy „elefánt volt a porcelánboltban”. Emlékszem a Faragó Vilmos születésnapjára írott dolgozatára.¹¹ Kedveltem Csoóri Sándor népies, finom, adomázós nyelvezetét. Bíró Zoli ismét más stílusú ember volt: nagyon racionális, szigorú és konzekvens. Emlékszem Bakos Pistára vagy Esterházy Péterre – utóbbi szintén rendszeres szerzője volt a *Mozgó Világnak*.

Az első jelentősebb vita Püski Sándor és Cserépfalvi Imre, a két régi kiadó között bontakozott ki.¹² Ekkor mindenki elfoglal-

¹¹ Csurka István ironikus kommentárjában „köszöntötte” Faragó Vilmost, az *Élet és Irodalom* hírhedt főszerkesztőjét, aki úgy vélekedett: a Rákosi-korszak egyáltalán nem volt nemzetellenes. In: Csurka István: Faragó Vilmos 60 éves. *Hitel*, 1989/5, 8. [Az írást teljes terjedelmében *Történeti szöveggyűjtemény* rovatunkban olvashatják.]

¹² A vita Püski Sándor *Magyar Hírlap*nak adott interjúja (Pogány Sára: Egy könyvkiadó kálváriája. *Magyar Hírlap*, 1988.10.22.) és Cserépfalvi Imre erre adott válasza (Egy könyvkiadó és Tiszaeszlár. Hozzászólás Püski Sándor interjújához. *Magyar Hírlap*, 1988.11.18. 9.) után főleg Püski viszonzválasza (Válasz Cserépfalvi Imrének. *Magyar Hírlap*, 1988.12.07. 4.) miatt bontakozott ki. Püskit számos lapban – elsősorban az *Esti Hírlapban* és az *Élet és Irodalomban* – támadták meg antiszemitanak minősített szavai miatt. A *Hitelben* három írás foglalkozott a mérgező vitával: Bíró Zoltán kiállva a szerkesztőség tiszteletbeli tagja mellett elegáns és rövidege ellenére pontos írásában a gyilkos, társadalmat megosztó háborúskodás újabb elemeként azonosította a vitát (Püski ürügyén? *Hitel*, 1989/2, 2.), Esterházy Péter egyrészt-másrészt stílusú cikkében annak elismerését kérte, hogy „egy közlünk rosszul beszélt” (A demokrácia félelme. *Hitel*, 1989/4, 25.), **Eörsi István pedig „csacsiságnak” nevezte a Püski által mondottakat, a „szerecsenmosdatás” mellőzését kérve (Mihhez nem kell történettudósnak lenni? *Hitel*, 1989/4, 7.).** Püski Sándor újabb, szavait pontosító válaszában úgy fogalmazott: „Jobb lesz mindenkinek, ha abbahagyjuk. A nevem összefonódott a 20. századi magyar történelem legjelentősebb – ma is élő és ható – nemzeti mozgalmával, onnan leválasztani senki sem tudja. A népi mozgalom pedig mindig tiszteletben tartotta és tartja a hazai nemzeti, vallási és

¹⁰ Faggyas i. m. 1990, Népképviselő a nép kisebbségének, 25.

ta a hadállásait, mi természetesen a hozzáink közelebb álló Püskit támogattuk, aki ráadásul a szerkesztőség tiszteletbeli tagja volt. Kezdetől fő támogatója, szellemi atyja volt a lapnak – feleségével, Ilus néniel együtt. De nem ez okozta a fő szakadást, hanem Csoóri esztergomi alkotói szabadságában született írása, a *Nappali hold*. Sándor persze semmi okot nem szolgáltatott rá, hogy nekiugorjon az egész liberális társaság. Óriási hatású, emlékezetes írásnak tartom. Ez volt a nagy szakítás – például Esterházy távozásának¹³ – időpontja, bár előtte is megvolt a feszültség. Innen-től kezdve egységesebb volt a lap szerzőgárdája. Az 1990-es választások után azonban sokan kezdtek más irányba – elsősorban a politika felé – tájékozódni. A *Nemzet és hagyomány* című rovatot gondozó Für Lajos honvédelmi miniszter lett, helyére Tökéczki Laci érkezett. Bogár Lacit államtitkárrá nevezték ki Kádár Béla minisztériumában, Alexa Karcsi pedig a *Heti Magyarország* főszerkesztője lett.

Az újabb vita már abból adódott, hogy a kezdeti kétheti lapból hetilap – ami úgy kellett volna, mint egy falat kenyér – vagy irodalmi-történelmi folyóirat legyen. Csoóri Sándor az utóbbi mellett döntött. Ez sokakban csalódást keltett. Én is ekkortájt, 1991-ben jöttem el a laptól – szerencsére Czakó Gábor pont akkor keresett meg, hogy lapmenedzserre van szüksége az *Új Magyarországnál*.

MELOCCO MIKLÓS (Róma, 1935) szobrászművész

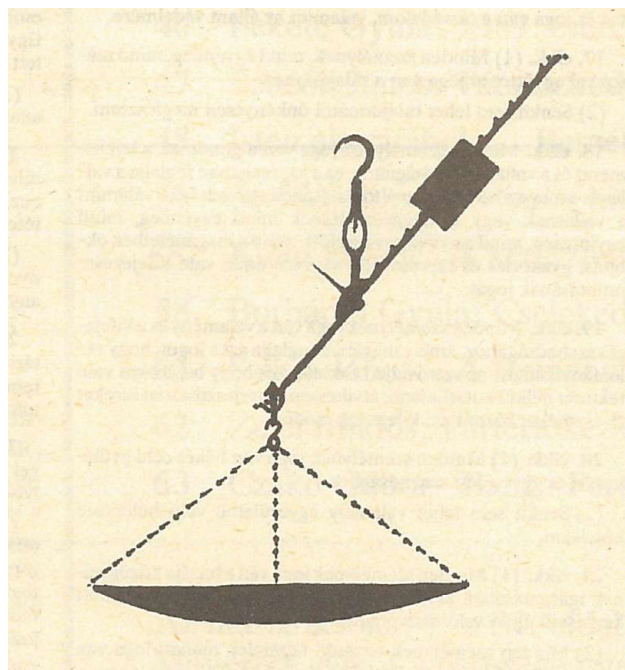
Katolikus újságíró édesapját, az Új Ember szerkesztőjét 1951-ben koncepcióperben kivégezték. 1955 és 1961 között járt a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, majd a Fiatal Művészek Stúdiójában dolgozott. 1990-től a Magyar Képzőművé-

kulturális kisebbségek: egyének és közösségek érdekeit és értékeit.” (Nyilatkozat. *Hitel*, 1989/6, 62.).

¹³ Esterházy búcsúzó írása: Kedves Hitel-Olvasó... *Hitel*, 1989/21, 17. Ugyanezen az oldalon Bíró Zoltán főszerkesztő ekképpen búcsúzott a szerzőtől: „Mi értjük Csoóri Sándort, mert nem akarjuk félreérteni. Esterházy Pétertől pedig sajnálattal búcsúzunk, remélve még újabb találkozást, tolmács nélkül és rémálmodtól mentesen.”

szeti Főiskola címzetes egyetemi tanára, 1992-től a Magyar Művészeti Akadémia tagja, 1995-től elnökségi tagja. Munkásságát számos kitüntetéssel (Munkácsy Mihály-díj, Kossuth-díj, Magyar Örökség Díj, a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje, Prima Primissima-díj, a Nemzet Művésze, Magyar Corvin-lánc) ismerték el. Emlékművet tervezett többek között Ady Endrének, Ifj. Antall Józsefnek, Latinovits Zoltánnak, Mansfeld Péternek, Mátyás királynak, Radnóti Miklósnak és Szent István királynak is.

Sokan tudtunk egymásról: mint képzőművész és mint „rendes ember” – nem voltam MSZMP és KISZ-tag se – kerültem

A Melocco Miklós által rajzolt Hitel-mérleg, mely az első borítón szerepelt.

a *Hitel* köreihez. Személyesen Dippold Pál hívott. Orosz János festővel, Csoóri Sándorral vagy a szekszárdi Csengey Dénessel volt valamiféle kapcsolat. A *Hitel* elsősorban irodalmi törekvésként indult, nem politizálni – persze utóbbi jelenléte sem probléma, csak legyen meg a megfelelő minőség. „Jó hazafiak” gyülekeztek. Csurka Istvánt például a Fiatal Művészek Klubjából ismertem, akkor még nem politizált – remekműveket írt, örültem, hogy ismerhettem.

Emlékszem az 1990-ben felállított fehérvári Mátyás-émlékműre. Ehhez kellett avatóbeszédet írnom – megírtam a beszé-

det, és megkértem Haumann Pétert, hogy ő adja elő.¹⁴ Megírtam, elmondta – én meg azt hittem, hogy jó író vagyok. Pedig igazából ő adta elő jól. Nagy tanulság, hogy a kotta nem minden – nem ugyanaz, ha Yehudi Menuhin hegedüli el ugyanazt vagy én.

„Emlékmű 1988-tól 1990-ig készülve? Amikor mindenki mást csinál? Nem titkosan ugyan, de szavaz és választ? Nem időszerűtlen ez egy kissé? Nem! Mátyás király 1490. április 6-án halt meg. Éppen 500 éve. Dátumoknak, évfordulóknak nagy a hatalma. Ha időzítették a román forradalmat, működött benne a Karácsony. Ha Mátyás király 470 évvel ezelőtt halt volna meg, csak egy király lenne a többi között, a megemlékezéssel ráérnénk, és sok minden más, ami szintén pénzbe kerül, fontosabb volna. [...]

Emlékmű készül Mátyásról, a nagy királyról, az „igazságosról”, és a Hét Szabad Művészetről. Kellene mostanában egy Mátyás király is, és sok jó iskola is. Ami lelkesíti az emlékművet, tehát jó és aktuális indulat. De hová helyezzük el az emléket, a királyi alakot és jó iskola képeit? Hol van méltó hely? Nem lehet találni, azt is meg kell építeni. Székesfehérváron, mint mindenütt az országban, sok, nagy tűzfal van. Vagy a háború hozta létre a tűzfalat, vagy pedig a tehetetlenség, tovább akartak építeni egy városrészt, de a folytatáshoz elfogyott valami. Ha meg valami valaha létrejött Magyarországon, akkor az egyre kisstílűbb utódok aköré, vagy arra építettek valamit, mert új helyet kijelölni nem volt bátorságuk.”¹⁵

SZALAI ATTILA (Budapest, 1950) újságíró

Újságíró, politológus, diplomata, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója. 1976 és 1990 között Varsóban élt, az Interpress külső munkatársaként tevékenykedett és különböző lengyel lapokban publikált. A rendszerváltás után a kilencvenes években az Új Magyarország és a Napi Magyarország munkatársa, előbbinek főszerkesztő-helyettese, majd főszerkesztője, utóbbinak alapító főszerkesztője. 1993 és 1995 között a Varsói magyar nagykövetség sajtótitkára, 2001 és 2005 között a Varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatója. 2005-től 2009-ig a Külügyminisztérium vezető főtanácsosa. 2009 és 2013 között a Varsói magyar nagykövetség sajtó- és kulturális tanácsosa, majd első beosztottja.

1975 és 1990 között Lengyelországban élt, valamiféle szocialista táboron belüli „belső emigránsként”. Tolmácsként, fordítóként, szabadúszó újságíróként dolgoztam azokban az években. Ha itthon lettem volna a *Hitel* elindulásakor, biztosan kitűzöm a nemzeti zászlót, hiszen óriási dobásnak tartottam akkor is. Olyannyira, hogy a hadiállapot lengyelországi bevezetése után meginduló, Wojciech Kamiński szerkesztésében megjelenő, nagy, 20-30 ezres példányszámú földalatti lapban, a *Tygodnik Mazowszéban* – amelynek állandó, magyar ügyekkel foglalkozó munkatársa voltam – írtam is róla: arról, hogy kik szerkesztik, miért nagyszerű dolog, miért fontos. (Megemlítendő, hogy bár korábban építettem kapcsolatokat a „demokratikus ellenzék” képviselői – mint Demszky Gábor, Magyar Bálint, Kőszeg Feri –, illetve a hozzájuk hasonló lengyel vonal, így Adam Michnik között, akkorra, 1989-90-re már sokkal inkább a lakiteleki MDF szellemiségével szimpatizáltam.) Azok, akikkel a *Hitel* szerkesztői, szerzői közül közelebbi vagy távolabbi kapcsolatban voltam – elsősorban Kiss Gy. Csaba, de Bakos István, Kovács István és Csoóri Sándor is –, kapacitáltak, hogy írjak a lapba. Megadták a témát, és jelentkeztem is benne lengyel tematikájú írással.

„A Szolidaritás és a kormány viszonyának az új kormány hatalomra ke-

¹⁴ A szöveg megjelent a *Hitel*ben: Melocco Miklós: Mátyás király emlékműve Székesfehérváron. *Hitel*, 1990/7, 20–21.

¹⁵ Uo. 20.

rülése óta voltak homályos pontjai. A Szolidaritás egységesnek tetsző táborában három, egymástól független központ köré csoportosultak az erők. Walesa köré, ahol igen gyorsan újjáéledtek a szakszervezeten belüli demokratikus viszonyok; az Állampolgári Bizottságok elnöksége és parlamenti klubja köré, ahol ugyan mind élesebb eszmei megosztottság volt tapasztalható, de a társadalom felé és parlamenti fellépéseiben megőrizte egységét; valamint a miniszterelnök személye köré. Természetesen ez utóbbi központnak volt a legnagyobb hatóereje, hiszen a kezében tartotta a tömegtájékoztatási eszközöket, mindenekelőtt a leghatékonyabbat, a televíziót. Ugyanakkor ez volt az a csoport, amelynek a legkisebb volt az identitása a Szolidaritással, hiszen – Mazowiecki szavait idézve – „a kormány koalíciós és nemzeti”. Hamarosan kiderült, hogy egy ilyen hármass hatalom nem lehet tartós és összeütközésektől mentes. [...]

Mind Wałęsát, mind Mazowieckit érték olyan vádak, miszerint ellentétük személyi jellegű. Ezt sokan el is fogadták mindaddig, míg a lengyel politika színpadán meg nem jelent egy, a kormánnyal szemben már határozott ellenzéki programmal fellépő tömörülés, a Centrum Szövetség, amely különböző pártok, politikai csoportok és közéleti személyiségek föderációjának vallotta magát. 1990. május 12-től, azaz a Centrum Szövetség hivatalos megalakulásának a napjától kezdve nyilvánvalóvá vált, hogy nem két ember, hanem két politikai koncepció versengéséről van szó. A kérdés immár az, hogy melyik irányzat milyen társadalmi támogatásra számíthat a jövőben. Az elmúlt év végén lezajlott köztársasági elnökválasztás eredménye hamarosan megadta rá a választ: Lech Wałęsa került az elnöki székbe – a Centrum Szövetség

támogatásával. Mazowiecki kormánya lemondott. [...]

Lech Wałęsa köztársasági elnök tanácsadójának és közeli munkatársainak nagy része a Centrum Szövetség megalkotóiból, vezető egyéniségeinek sorából került ki. Jan Krzysztof Bieleckit, az új miniszterelnököt ugyanaz az ember jelölte a kormányfői székbe, aki annak idején Tadeusz Mazowieckit. A májusban sorra kerülő első szabad parlamenti választásokig nagyon rövid az idő, s az új kormánynak addig a még csak korlátozottan szabad választásokon felállt parlamenttel kell dolgoznia. Ha befolyással akar maradni az ország életére, a Centrum Szövetségnek nemsokára ismét bizonyítania kell: ezúttal nem egy karizmatikus vezető egyéniségnek, hanem magának gyűjti majd a szavazatokat, politikai ellenfelek tucatjaival szállva ringbe. Elgondolkodtató: az első szabad és demokratikus választásokon Lengyelországban egy legendás állampolgári mozgalom, amelynek nevét Szolidaritásként ismeri a világ, valószínűleg nem indul. Vagy mégis? Csak többféle arccal? Hiszen akkor teljesítette küldetését: végre szabadon választ és dönt sorsáról az a nemzet is, amelynek kitartása és hajlíthatatlan szabadságvágya nélkül mi magyarok is lassabban járnánk a demokratikus változások útját.¹⁶

TANOS MIKLÓS operatőr, rendező

Operatőr, rendező, szerkesztő. A rendszerváltás idején a Magyar Televízió Panoráma c. műsorának munkatársa. Számos önálló filmet rendezett (Cseh Tamás erdélyi koncertjéről, Kallós Zoltánról, illetve az eutanáziáról), legutóbbi kiállításán erdélyi útszéli pléhkrisztusokat mutatott be.

¹⁶ Szalai Attila: A lengyel Centrum Szövetség. Honnan jött, merre tart az a politikai tömörülés Lengyelországban, amely Lech Wałęsát az elnöki székbe juttatta? *Hitel*, 1991/7, 32–33.

A Magyar Televízió *Panoráma* című műsorában dolgoztam a rendszerváltás idején. Chrudinák Alajos számos olyan műsort készített, amelyben szerepelt Csoóri Sándor és a „népiek” különböző képviselői. A változások – így a forradalmi események – idején többször nyílt alkalmunk forgatni Romániában, pedig korábban, 1989 márciusától decemberig nem léphettünk az ország területére, *persona non gratának* nyilvánítottak bennünket. Már később, 1991-ben készítettünk interjút Bukarestben Mircea Dinescu román költővel a román és a magyar rendszerváltásról, amit aztán Csoóri közölt a *Hitelben*.¹⁷ *Mit ér az ember, ha magyar?* címmel készítettem egyórás dokumentumfilmet főleg a „hitelesekkel” – Nagy Gázsival például. Meglátásom szerint óriási szerepe volt a népi ellenzéknek a rendszerváltás folyamatában, és sokkal nagyobb szerepet kellett volna kapniuk a későbbiek folyamán is.

„- A románok, látva a televízióban, hogy a magyarok ilyenek, a magyarok ezt csinálják, azt csinálják, nacionalisták, területi követeléseik vannak... Mit gondolnak minderről?

- Sajnos, ez a demagógia, ez a blabla a magyarokról, akik el akarják foglalni Romániát, egy bizonyos társadalmi rétegnél hatáskor. Ne felejtsük el, hogy bizonyos szempontból mindannyian egy sötét barlangból jöttünk. A kommunizmus igája alól. Romániában csak egy tévéműsor létezett, mindössze két órás, pártpropagandával tele, mindössze négy-öt napilap létezett, telve pártpropagandával. Nem létezett semmi más, kivéve azt az irodalmat, amely még így-úgy beszívároghatott. Így aztán mit lehet elvárni ezektől az emberektől? [...]

- Én megértem, hogy a piacgazdaság nem alakítható ki egyik napról a másikra. Beszélgettünk barátommal Adam Michnikkel és ő azt mondta, hogy a diktatórikus országokat sokkal nehezebb demokratikus országokká változtatni, mint fordítva. Ez olyan, mint amikor egy akváriumból halászlevet készítünk, aztán a halászléből próbálunk akváriumot csinálni. Mi most ebben a halászlében úszunk, és még nem tértünk magunkhoz.

- Az új akvárium hol van?

- Az akvárium nagyapáink emlékezetében él, azokéban, akik közül egyesek meghaltak a Duna-Fekete-tenger csatornánál, akiket a kommunisták gyilkoltak meg. Aztán szüleink emlékezetében, akik éveken át arra kényszerültek, hogy suttogva beszéljenek lakásukban, akik arra tanítottak minket, hogy egy az, amit otthon beszélünk, és más, amit az iskolában mondanak. Ez a kettősség, amit negyven éven át átéltünk, természetesen nyomokat hagy az emberek jellemében. Fel kell ismét fedeznünk egymást, professzorainkat, a demokrácia professzorait. Hiába kapunk segítséget Nyugatról, ha mi magunk nem segítünk magunkon. A morálra gondolok, amit meg kellene találnunk a templomokban, az iskolában, az Akadémián. De mint tudjuk, intézményeink szennyezettek, régről, vezetőik a Ceaușescu-i idők lantjának pengetői. A románok meg kellene találják a méltóságukat, amelyet elvesztettünk Ceaușescuékkel. Azért, mert hagytuk magunkat megaláznia a diktatúrától.”¹⁸

ÖSSZEÁLLÍTOTTA: DIPPOLD PÁL

¹⁷ Tanos Miklós: „Ebben a halászlében úszunk...”. Beszélgetés Mircea Dinescuval, a Román Írószövetség elnökével. *Hitel*, 1992/2, 34–36.

¹⁸ Uo.